

Türk Kùltürü
Sanatı ve
Edebiyatında
Hadisler

Sempozyum Tebliğler Kitabı
24-26 Kasım 2021
CİLT II

*Türk Kùltürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler
Sempozyum Tebliğler Kitabı*

ISBN
978-605-85696-8-3

Bu kitap, Meridyen Destek Derneğı tarafından T.C. Kùltür ve Turizm
Bakanlığı desteğıyle 24-26 Kasım 2021 tarihlerinde düzenlenen
“Türk Kùltürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler” başlıklı sempozyumda
sunulan tebliğlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur.
Tebliğlerin içeriğinden yazarları sorumludur.

© Meridyen Destek Derneğı | Temmuz 2022 - İstanbul

İletişim:

Altunizade Mah. Mahir İz Cad. No: 26 Kat: 3 34662 Üsküdar / İstanbul
www.meridyendernegi.org – meridyen@meridyendernegi.org

Düzelti: Zeynep Ekici

Son Okuma: Melek Yalvaç

Kitap Tasarımı: Yunus Emre Kaya

Baskı ve Cilt: Seçil Ofset

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No:77 Bağcılar-İstanbul

Tel: 0212 629 06 15

Matbaa Sertifika No: 44903

KADIN DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE HADİS İKTİBASLARI

Reyhan Keleş*

325

Giriş

Türklerin İslâm dinini kabulü ile başlayan İslâmî Türk edebiyatı 10. asırdan bugüne kadar yetiştirdiği şair ve ediplerin manzum, mensur ortaya koydukları eserlerle canlılığını devam ettirmektedir. Geçmişten bugüne verilen eserler, nazım şekilleri, türleri, vezinleri ne olursa olsun İslâm kültür ve medeniyetinin tesiriyle hayat bulduklarından bu eserlerin başlıca temel kaynağını İslâm dini oluşturmuştur. Cenâb-ı Allah'ın methedildiği bir tevhidde, Hz. Peygamber için kaleme alınan na'atlarda, dört halifeye yazılan çihâyâr-ı güzînlerde, padişaha sunulan kasidelerde; bahara, güle, kışa, sevgiliye yazılan gazellerde; bir çeşmenin, caminin yapılışına düşürülen tarihlerde, sevilen bir şahsın vefatı üzerine yazılan mersiyelerde ve daha nice manzumelerde dinî terminolojiye rastlamak mümkündür. Konusu ister doğrudan dinî olsun isterse olmasın ortaya çıkan ürün İslâm kimliğine sahip kişiler tarafından kaleme alındığı için bu eserlerde dinî unsurların yer alması gayet tabiidir.

Şair ve nâsirlerin eserleri incelendiğinde onların dinî kaynaklardan başta

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, reyhansemiz25@gmail.com, reyhankeles@atauni.edu.tr

Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere hadis, kelâm, fıkıh, akaid, tefsir, tasavvuf gibi dinî ilimlere müracaat ettikleri görülmüştür. Kur'ân âyetleri, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerini muhtevi hadisleri, imanla ilgili mevzuların yer aldığı kelâm, dinî kural ve kaideleri içeren fıkıh, tasavvufî tabir ve hatta şahsiyetleri konu edinen bu kaynaklar şiir ve nesirde dün olduğu gibi bugün de karşımıza çıkmaktadır.

Divan edebiyatı, Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra Arap, Fars dil ve edebiyatlarının tesiriyle ve İslâmî kural ve akîdeler çerçevesinde 13. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar ortaya koydukları bir edebiyattır.¹ İslâmî Türk edebiyatı altında yaklaşık altı asır boyunca ürün vermiş olan bu edebiyat kendine özgü sanat anlayışı, sınırlı bir duygu ve şiir dünyası, sanatlı bir dili, İslâm dini ve tasavvufuna dayalı bir düşünce örgüsüne sahip, kuralcı ve idealist bir edebiyattır.² Bu uzun soluklu dönemde binlerce şair ve nâsir yetişmiş, yazılan şiir ve nesirler tetkik edildiğinde dinî muhtevalı pek çok ürün verildiği görülmüştür. Divan edebiyatı geleneği içerisinde şairlerin biyografi ve eserlerinin yer aldığı şuarâ tezkireleri incelendiğinde erkek şairlerin sayısının kadın şairlere oranla daha çok olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bir araştırmada kadın divan şairlerinin sayısı yaklaşık 41 olarak verilmiştir.³ Hiç kuşkusuz bu durumun sosyal, toplumsal, dinî, örfi birtakım sebepleri vardır. Ancak biz bu tartışmalara girmeden bugün özellikle *Divan*'ına sahip olduğumuz kadın şairlerin şiirlerinde dinî kaynaklar arasında yer alan hadisleri tespit etmeye çalışacağız.

Bir şairin Kur'ân âyetlerinden olduğu gibi hadislerden de istifade edebilme yolu edebî sanatların bir kolunu oluşturan iktibas sanatı ile mümkün olmuştur. İktibas terim olarak "Şair veya nasirin ifadeyi süsleyip mânâyı kuvvetlendirmek maksadıyla âyet veya hadislerden bir kısmını alması" demektir.⁴ İktibasın âyet veya hadislerin aynen alınıp alınmaması ile ilgili tam ve nâkıs; âyet veya hadislerin asıl anlamlarının kastedilip kastedilmemesi ile ilgili müstahsen ve müstehcen; lafız ve mânâ yönü ile lafzî ve mânâ/meâlen olmak üzere çeşitleri vardır.⁵ Bu çalışmada özellikle lafzî ve mânevî hadis iktibasları üzerinde durulacaktır.

1 Ömer Faruk Akün, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), "Divan Edebiyatı" maddesi, 389; Mehmet Göktaş, *Kavram Atlası: Türk İslam Edebiyatı I* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 42.

2 İskender Pala, *Divan Edebiyatı* (İstanbul: Kapı Yay., 1996), 18.

3 Serhan Alkan İspirli, *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı* (Erzurum: Salkımsöğüt Yay., 2007), 7-8.

4 Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. K. E. Kürkcüoğlu (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 61.

5 Reyhan Keleş, *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2016), 28-31.

1. Hadis İktibasında Bulunan Kadın Divan Şairleri

Erkek şairlere oranla sayısı oldukça az olan kadın şairlerin bugün elimizde tam *Divan*'ı bulunup bulunmaması da dikkate alındığında sayılarının oldukça düştüğünü söylemek mümkündür. Tezkirelerde birkaç şiiri verilmekle yetinilen bu şairlerin kütüphane katalogları, şahıslara ait kütüphaneler, yurtdışı kütüphaneleri vs. özelinde hususi tetkik edilmeleri neticesinde gün yüzüne çıkarılmaları önem arz etmektedir. Şimdiye kadar *Divan*'ları tespit edilen kadın şairlerden özellikle hadis iktibasında bulunanları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.1. Mihrî Hatun

15. yüzyıl şairlerimizden Mihrî Hatun'un doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Amasyalı⁶ olup babası Belâyî mahlaslı Kadı Hasan,⁷ dedesi Halvetî şeyhi Pîr İlyas Şücaaddin'dir. Mezarı Amasya'da, dedesi Pîr İlyas'ın tekkesindeki hazîrededir.⁸ Eğitimli bir ailede yetişen Mihrî Hatun, Amasya'da vali iken II. Bayezid'in (ö. 918/1512) dikkatini çekmiş, bu sayede saraya ve saray etrafında teşekkül eden edebî muhite girmiştir.⁹ Dili sade ve üslûbu kuvvetli olan şair, çağdaşı Necâtî (ö. 914/1509), Güvâhî (ö. 926/1519), Münîrî (ö. 928/1521) gibi meşhur şairlerle iletişim halindedir.¹⁰ Bu şairlerden Necâtî Bey'in gazellerine nazireler yazacak kadar kuvvetli bir söyleşiye sahiptir.¹¹

6 Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt* (Ankara: Akçağ Yay., 1998), 218; Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi, Meşâ 'irü's-Şu 'arâ İnceleme-Metin* (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2010), II, 832; Mustafa İsen, *Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1994), 164; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzi Akyürek Miştâhül-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009), II, 408.

7 Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu 'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 2000), 510; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 408.

8 İsmail E. Erünsal, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), "Mihrî Hatun" maddesi, 37.

9 Mehmet Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı* (Ankara: Amasya Valiliği [Yay.], 2007), 30-31.

10 Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu 'arâ*, 510, 511; Kılıç, *Âşık Çelebi, Meşâ 'irü's-Şu 'arâ*, 832, 834.

11 Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Beg Divanı* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963), 430.

1.2. Şeref Hanım

Mehmed Nebîl Bey'in kızı Şeref Hanım 1224/1809'da İstanbul'da doğmuştur.¹² İstanbul'da büyüyen Şeref Hanım Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'ye intisap etmiştir. 53 yaşında 1277/1861'de vefat etmiştir. Mezarı Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Muhipler Kabristanı'ndadır. 19. yüzyılın önemli kadın şairleri arasında yer alan Şeref Hanım divan şiirinin hemen her nazım şekli ve türünde manzumeler kaleme almıştır. Bir yazma, iki matbu nüshası olan *Divan* Mehmet Arslan tarafından yayınlanmıştır.¹³

1.3. Tevhîde Hanım

Hayatı şuarâ tezkirelerinde yer almayan Tevhîde Hanım'la ilgili çok mâlûmat yoktur. Verilen bilgiye göre 1264/1847'de doğmuş, Manisa'da yaşamıştır. Veznedar Çakmak Hüseyin Efendi ile evlenmiş, bu evlilikten doğan kızı Hatice Sadiye 23 yaşında vefat etmiştir. Kızının vefatından 5 ay sonra da eşini kaybeden Tevhîde Hanım hüznü bir hayat yaşamış ve 55 yaşında 1319/1901'de vefat etmiştir. Mevlevî kadın şairlerimizden Tevhîde Hanım'ın kabri Revak Sultan Türbesi mezarlığındadır. Bugün tek nüshası bilinen *Divan*'ı Gürol Pehlivan, Bülent Bayram ve Mehmed Veysî Dörtbudak'ın müsterek çalışması ile yayınlanmıştır.¹⁴

1.4. Âdile Sultan

Osmanlı hânedanında yetişen tek kadın şair Âdile Sultan'dır. 1826 yılında doğmuştur. Babası otuzuncu Osmanlı Sultanı II. Mahmud'dur (ö. 1255/1839). Sadece sultan kızı değil aynı zamanda Sultan Abdülmecid (1823-1861) ve Sultan Abdülaziz'in (1830-1876) kız kardeşi, V. Murad (1840-1904), II. Abdülhamid (1842-1918), V. Mehmed Reşad (1844-1918) ve VI. Mehmed Vahdeddin'in (1861-1926) de halasıdır.¹⁵ Nakşibendî tarikatı müntesiplerindendir. Bâlâ Tekkesi şeyhi Ali Efendi'ye (ö. 1877) intisap etmiştir. 12 Şubat 1899'da vefat etmiş olup mezarı Eyüp'te

12 Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nailî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yay., 2001), II, 482.

13 Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2011), 13, 15-16.

14 Gürol Pehlivan, Bülent Bayram ve Mehmed Veysî Dörtbudak, *Osmanlı Taşrasında Kadın, Şâir, Mevlevî Olmak Tevhîde Hanım ve Dîvânı* (Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yay., 2007), 1-3.

15 Hikmet Özdemir, *Âdile Sultan Divânı* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1996), 11.

Hüsrev Paşa Türbesi'ndedir.¹⁶ *Divan*'ında aruz vezninin yanı sıra hece vezninde yazdığı şiirleri de vardır. Muvaffakiyetli bir şair olmasa da yazdığı münâcât ve na'at türündeki şiirlerden hareketle onun samimi, dindar ve hatta yardım severlikle nam salmış bir kadın olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷

1.5. Leylâ Hanım

Babası Moralızâde Hâmid Efendi (ö. 1240/1825), dayısı aynı zamanda şair Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1244-1245/1829) olan İstanbullu Leylâ Hanım'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Genç yaşta evlenmiş, ancak kısa süre sonra eşinden ayrılmıştır.¹⁸ İlmî ve edebî bir çevrede yetişen Leylâ Hanım, saraya yakın durmuş, II. Mahmud (ö. 1255/1839) ve I. Abdülmecid'in (ö. 1277/1861) saltanatını görmüş, sultanların kızları, eşleri ve şehzadelerine şiirler sunmuştur.¹⁹ Kadın Mevlevî şairlerinden olan Leylâ Hanım 1847 yılında vefat etmiştir. Mezarı Galata Mevlevîhânesi hazîresindedir.²⁰ Dört yazma nüshası tespit edilen *Divan*'ı Mehmet Arslan tarafından yayınlanmıştır.²¹

1.6. Sırrî Râhile Hanım

Sırrî Hanım 1230/1814'te Diyarbakır'da doğmuştur.²² Babası Ahmed Bey adında bir zat olup asıl adı Râhile'dir.²³ Burada iyi bir eğitim almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir.²⁴ Tahsilini tamamladıktan sonra Tâhir Ağazâde Bekir Bey'le evlenmiş bu evlilikten Mehmed Emin ve Rifat isimli iki oğlu ile Nihal adında bir kızı olmuştur. Oğlu Mehmed Emin Müntefik Sancağı'na muhasebeci atanınca onunla birlikte Bağdat'a gitmiş daha sonra memleketine dönmüştür. Kısa bir süre Diyarbakır'da kalan Sırrî Hanım İstanbul'a gelmiş, burada Yûsuf Kâmil

16 Nihat Azamat, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), "Âdile Sultan" maddesi, 383.

17 Özdemir, *Âdile Sultan Divânı*, 104; Azamat, "Âdile Sultan" maddesi, 383.

18 Bk. Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Dergâh Yay., 1988), II, 874-875.

19 Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Divanı* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2003), 25-26.

20 Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, II, 895.

21 Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 98.

22 Mehmet Zihnî, *Meşâhirü'n-nisâ* (İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1294), 303.

23 Murat Uraz, *Resimli Kadın Şair ve Muharirlerimiz* (İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1941), I, 55.

24 Ahmet Muhtar Hacı Beg-zâde, *Şâir Hanımlarımız* (İstanbul: Matbaa-i Safa ve Enver, 1311), 17.

Paşa'nın konağında misafir olmuş ve 1294/1877'de vefat etmiştir. Kâdirî tarikatı müntesiplerinden Sırrî Hanım'ın mezarı Edirnekapı dışında Otakçılar mahallesindeki Kâdirî Dergâhı'ndadır. Tek nüshası bulunan *Divan*'ı Berat Açıl'ın hazırladığı Yüksek Lisans Tezi ile tanıtılmıştır.²⁵

1.7. Diğer Şairler

Çalışmada şiirlerine ulaşabildiğimiz 19. yüzyıl şairlerinden Kahire doğumlu Ayşe İsmet Teymûrî Hanım (ö. 1294/1877)²⁶, 19. yüzyıl divan şairlerinden Beşiktaşlı Makbule Leman (1865-1898)²⁷, 19. yüzyıl şair ve yazarlarından İstanbullu Nigâr Hanım (1862-1918)²⁸ ve bir başka İstanbullu şair, aynı zamanda bestekâr Leylâ Hanım Saz'ın (1850-1936)²⁹ eserleri incelenmesine rağmen şiirlerinde hadis iktibasına rastlanılmamıştır.

2. Kadın Şairlerin Divanlarında Lafzî Hadis İktibasları

2.1.

كُنْتُ كَنْزاً لَا أَعْرِفُ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرِفَ فَخَلَقْتُ خَلْقاً فَعَرَفْتُهُمْ بِي فَعَرَفُونِي³⁰

“Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve mahlûkatı yarattım.”

Şiirlerde “kenz-i mahfî” veya “küntü kenz, küntü kenzen” şeklinde iktibas edilen hadîs-i kudsî İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimlerce uydurma olarak nitelendirilmiştir. Ancak ehl-i tasavvuf arasında meşhur bir hadistir. Onlara göre bu söz ilâhî aşkın kaynağıdır. Varlığın yaratılma sebebi yüce Allah'ın kendi zâtına olan sevgisidir.³¹ Divan şairlerince çokça iktibas edilen

25 Berat Açıl, “Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı” (yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005), 9-11.

26 Divanı için bk. Kalyon, Abuzer. *Dîvân Şiirinin Nil'deki Sesi Ayşe Teymûrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay., 2013.

27 Şiirleri için bk. Uğurcan, Sema. *Makbule Leman Ma'kes-i Hayal ve Diğer Yazıları*. Ankara: Dergâh Yay., 2019.

28 Tüm şiirleri için bk. Altıkulaç Demirdağ, Refika. *Nigâr Hanım Toplu Şiirleri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay., 2015.

29 Şiirleri için bk. İspirli, Serhan Alkan. *Leyla Hanım (Saz) Solmuş Çiçekler İnceleme-Metin*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay., 2008.

30 İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül'l-İlbâs I-II* (Beyrut: y.y., 1351), II, 132, hadis nr. 2016.

31 Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis, Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler*

hadis, kadın şairlerimizden Âdile Sultan tarafından “tevhîd” redifli bir gazelde insan aklının Cenâb-ı Allah’ın vasfını anlamada yeterli olmadığı vurgusuyla birlikte zikredilmiştir. Nitekim tevhid, *küntü kenz* sırrının nuruna delildir:

*Akıl idrâk etmez vasfını izhâr müşkildir
Ki küntü kenz sırrın nûruna burhândır tevhîd³²*

Hadise göre Allah (cc) gizli bir hazine iken bilinmeyi dilemiş ve mahlûkatı yaratmıştır. Cenâb-ı Allah’ı gereği gibi bilebilecek olan ise insân-ı kâmil, Âdile Sultan’ın deyişiyle ekmel-i insan’dır:

*Mürşidi bul dilde kenz-i aşkı eylersen taleb
Küntü kenz esrârı zira ekmel-i insânadır³³*

Nigâhî’nin bir gazeline taştîr yazan Sırrî Hanım ise şiirinde *küntü kenz* deryasında boğulmanın ne büyük bir devlet ve saadet olduğundan bahsetmiş ve şiirini okuyanlar için bu sözün rivayetten ibaret olmadığını vurgulamıştır:

*Husûsâ dînimin sermâyesi ilm-i şerî’atdır
Dutanlar hükmün erdi râh-ı tahkîke ne devletdir
Garîk-i küntü kenz oldunsa devletdir sa’âdetdir
Bu nazmı gûş eden zann etmesin kim bir rivâyetdir
Hakikat bahr-ı zâtımdır kelâmım dür ü gevherdir³⁴*

Sırrî Hanım kendisi gibi şair olan ablası Hatice İffet Hanım (ö. 1277/1860) için kaleme aldığı bir gazelde nice filozoflar dahi anlamazken onun *küntü kenz* deryasında boğulduğunu yani bu hakikate vâkıf olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

*Bi-hamdî’llâh garîk-i küntü kenz oldun hakikatde
Bu yolda vermedi çok feylesoflar bir nişân İffet³⁵*

(Konya: Yediveren Kitap, 2001), 269.

32 Özdemir, 189.

33 Özdemir, 337. *Küntü kenz* hadisi ile ilgili diğer şiirler için bk. 201, 416.

34 Açıl, 184.

35 Açıl, 205. Aynı hadisin iktibas edildiği diğer şiir için bk. 238.

2.2.

لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْغُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ³⁶

“Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir nebî öyle bir yakınlığı elde edebilir.”

Sahih rivayetler arasında yer almayan bu sözle ilgili olarak kaynaklar şu bilgiye yer vermiştir: “Peygamber Efendimiz ile Hz. Ebû Bekir sohbet ederken, yanlarında bulunan Hz. Ömer bazen konuşmalarını anlamazdı. Yine böyle bir sohbetten sonra Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’e Resûlullah’ın bütün sırlarını anlayıp anlamadığını sorunca, Ebû Bekir şu hadisi rivayet etmişti: ‘Allah ile benim öyle bir vaktim vardır ki; oraya ne nebiyy-i mürsel sığar, ne de melek-i mukarreb’. İşte bu vakit, Makâm-ı Muhammedî de denilen ehâdiyyet makamıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu makam, Miraç gecesi Hz. Peygamber’in Allah’a olan yakınlığını bildirdiği *ev ednâ* âyetiyle belirtilmiştir.”³⁷ Nitekim Âdile Sultan bir na’t-ı şerifte bu mânaya dikkat çekerek Necm sûresinin “*kâbe kavseyn*” ve “*ev ednâ*” âyetlerine işaret etmiş, Hz. Peygamber için “*kâbe kavseyn*”i mahal-gâh; “*ev ednâ*”yı menzil ve “*lî maallah*”ı mükâfat olarak nitelendirmiştir:

Kâbe kavseyn mahal-gâh u ev ednâ menzil
*Lî me’allâh mükâfât aleyhi’s-salavât*³⁸

2.3.

مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي³⁹

“Kabrimi ziyaret edene şefaetim vacip olur.”

Zayıf hadislerden dolduğu rivayet edilen bu hadis kadın şairlerimizden Âdile Sultan tarafından Hz. Peygamber için yazılan bir na’t-ı şerifte iktibas edilmiştir. Şair beytinde “Misk kokulu toprağına yüz sürsem, kendimi şüphesiz ‘men zâre kabır’ı sırrına yakın sanırdım” demiştir:

Hâk-i anberîne yüz sürsem sanırdım kendimi
*Şübhesiz men zâre kabırî sırrına oldu karîn*⁴⁰

36 Aclûnî, II, 173, hadis nr. 2159.

37 Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na’t* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993), 158.

38 Özdemir, 192.

39 Aclûnî, II, 224, hadis nr. 2487.

40 Özdemir, 207.

2.4.

التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى
عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ⁴¹

“Bütün tâzimler, övgüler, mülkler, kavli, bedenî ve malî ibadetler Allah’a mahsustur. Ey Peygamber! Sana selâm olsun, Allah’ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Selâm bize ve Allah’ın sâlih kullarına olsun. Kesin olarak bilir ve beyan ederim ki Allah’tan başka tanrı yoktur ve şehâdet ederim ki Hz. Muhammed (sav) Allah’ın kulu ve elçisidir.”

Sahih hadis kaynaklarında yer alan ve tahiyyat duası olarak namazda okunan bu dua kaynaklarda mi‘rac anlatılarında geçmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber mi‘rac gecesinde tahiyyat, salavat ve tayyibât kelimeleriyle Cenâb-ı Hakk’a tâzimde bulunmuş, Cenâb-ı Allah da buna selâm, rahmet ve berekât kelimeleriyle mukabele etmiştir.⁴² Kadın şairlerimizden Âdile Sultan, Hz. Peygamber’in mi‘rac mucizesine yer verdiği mi‘râciyye mesnevisinde bu duadaki “ve’s-salâtü ve’t-tayyibât” ve “es-selâmü aleyke eyyühe’n-nebiyyü” lafızlarını iktibas etmiştir.

*Şöyle takdîs ü tahiyyât eyledi
Ve’s-salâtü ve’t-tayyibât dedi⁴³*

*Es-selâmü aleyke eyyühe’n-nebiyyü
Ve’y sa’âdet burcunun meh kevkebi⁴⁴*

2.5.

يَا عَلَى لَحْمِكَ لَحْمِي دَمِي جِسْمُكَ جِسْمِي رُوحُكَ رُوحِي⁴⁵

“Ey Ali! Etin etimdir, kanın kanımdır, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur.”

Bu söz hadis rivayetlerinde yer almamaktadır. Divan şairlerinin özellikle Hz. Ali methinde yazdıkları şiirlerde bu rivayeti iktibas ettiği görülmüştür. Sö-

41 Buhârî, “Ezân”, 148, 150; Müslim, “Salât”, 55.

42 Fahrettin Atar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), “Teşehhüd” maddesi, 563.

43 Özdemir, 216.

44 Özdemir, 217.

45 http://www.haydarya.com/maktaba_moktasah/03/book_71/parto6/03.html (E.T. 04 Temmuz 2013).

zün daha çok “etin etimdir” anlamındaki *lahmüke lahmî* kısmı iktibas edilmiştir. Kadın şairlerimizden Mihrî Hatun, Âdile Sultan ve Leylâ Hanım’da rastladığımız ibare memdûhun Hz. Ali olduğu şiirlerde iktibas edilmiştir. Şairlerimiz şiirlerinde bu sözü bizzat Hz. Peygamber’in Hz. Ali şanında buyurduğunu vurgulamışlardır:

Hakkıçün anun k’ana ol pâk-dîn
*Lahmüke lahmî didi ilme’l-yakîn*⁴⁶
 (Mihrî Hatun)

Lahmüke lahmî buyurdu Fahr-ı âlem şânına
*Vasfu kadri bulamaz bî-şübhe hadd ü intihâ*⁴⁷
 (Âdile Sultan)

Didi hem lahmüke lahmî o Resûlü’s-sekaleyn
*Beden ü câna viren nûr-ı ziyâ Haydar’dır*⁴⁸
 (Leylâ Hanım)

2.6.

حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ⁴⁹

“Vatan sevgisi imandan gelir.”

Sahih rivayetler arasında yer almasa da muhaddislerce mâna bakımından uygun görülmüştür. Bu da Bakara Sûresi 246. âyette geçen “Allah yolunda niye savaşmayalım? Oysa biz yurtlarımızdan ve oğullarımız arasından çıkarılıp sürüldük” âyetine dayandırılmıştır.⁵⁰ Şiirlerde daha çok *hubbü’l-vatan* lafzı iktibas edilmiştir. “Mutasavvıflara göre dünya, insan için bir misafirhanedir. Onun asıl vatanı bezm-i elest ve âlem-i ervâhtır. Vatan sevgisinden maksat Allah’a dönmektir. Çünkü O, hem başlangıç hem de dönülecek son makamdır.”⁵¹ Mutasavvıf şairlerimizden Âdile Sultan’ın tam da bu mânayı vurguladığı beyti şöyledir:

46 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 376.

47 Özdemir, 220. Lafzın iktibas edildiği diğer şiir için bk. 225.

48 Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 257.

49 Aclûnî, I, 345, hadis nr. 1102.

50 Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992), 71.

51 Uysal, 405.

Cân u dil âzürde-hâtır olmadan bu dehrde
*Söyleyip hubbû'l-vatan aglarsın ammâ ey gönül*⁵²

Leylâ Hanım biraderinin vefatı üzerine yazdığı bir mersiyede onun Bursa'da ikamet etmekteyken asıl vatan olan âhiret sevgisini hatırlayarak vefat ettiğini şöyle dile getirmiştir:

Bir zamân olmuş iken şehri Burûsa'da mukîm
*Getürüp hâtırına âh ki hubbû'l-vatanı*⁵³

Son olarak şairlerimizden Mihrî'nin iktibas ettiği hadis tasavvufî mânada yorumlanmış, âşıklara dergâhın *hubbû'l-vatan* olduğu vurgulanmıştır:

Cân boynına zülfeynün anber-resen olmuşdur
*Aşk ehline dergâhun hubbû'l-vatan olmuşdur*⁵⁴

2.7.

الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ⁵⁵

“Yoldan önce yol arkadaşı(nı araştır).”

Yol arkadaşının önemine dikkat çeken bu söz tam iktibas edilmek suretiyle Âdile Sultan *Divan*'ında yer almıştır. Şair, kendini beğenmiş cahillerin sözünün kasvet verdiğini söyledikten sonra ârifler için “*er-refîk sümme't-tarîk*”ın yoldaş olmasını dilemiştir:

Kendin beğenmiş câhilin sözü verir kasvet dile
*Çün er-refîk sümme't-tarîk hem-râhın olsun ârifin*⁵⁶

2.8.

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ⁵⁷

“Kendini bilen Rabbini bilir.”

52 Özdemir, 382.

53 Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 172.

54 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 229.

55 Aclûnî, I, 383, hadis nr.1395.

56 Özdemir, 415.

57 Aclûnî, II, 361, hadis nr. 2532.

“Sûfîlere göre, insanoğlu elest bezminden sonra Allah’ın huzurundan ayrılmış olduğu için, dünyadaki hayatı bu huzuru ve orada vâkîf olduğu ‘sırları’ arama ve anlama isteği ile doludur. Bu sırların en büyükleri, yani ‘sırr-ı azîm’den olanları, Allah ve insanın kendisidir. Sûfîlerin مَنْ عَرَفَ sözüne sık sık referansta bulunmaları ve hatta bu sözü hadis olarak kabul etmelerinin sebebi de budur.”⁵⁸

İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240) bu hadisi şerh etmek için *er-Risâletü’l-ehadiyye* adlı özel bir risâle hazırlamış ve şu yorumlara yer vermiştir: “Peygamberimiz bu sözlerle buyurdu ki, muhakkak sen, sen değilsin. Ve sen, sen olmaksızın O’sun. O senin içinde değilse, sen de O’nun içinde değilsin. Ve Hak senin dışında değildir. Sen de Hakk’ın dışında değilsin. Ve ben bu sözlerle senin zatının ve sıfatının mevcut olduğunu murat etmem. Belki senin ebeden mevcut olmadığını murat ederim. Sen zatınla ve onunla ve onda ve onunla mevcut olmazsın. Ve sen fani değilsin, mevcut da değilsin. Ve bu illetlerden bir illet olmaksızın O, sensin. Şimdi vücudunu bu sıfat ile bildin ise, muhakkak Allah’ı bildin. Aksi halde bilmedin.” İbnü’l-Arabî bu sözleri ile hadisi tamamen vahdet-i vücûd öğretisi çerçevesinde yorumlamıştır.⁵⁹

Hız. Peygamber’e nispet edilen “Kendini bilen Rabbini bilir” hadisi daha çok tasavvufî muhitlerce zikredilen bir hadistir. “İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240) hadisin güvenilir olduğunu ‘keşfen’ söylemektedir.”⁶⁰

Bu sırra erişmenin kolay olmadığından dem vuran Âdile Sultan bunun için Cenâb-ı Allah’tan yardım dilemektedir:

*Men aref esrârını bulamazlar illâ ehl-i Fazl
Fazlına benden taleb senden inâyet yâ Mu‘în*⁶¹

“Men aref” lafzı iktibas edilirken şiiirlerde daha çok sır kelimesiyle birlikte ele alınır. *Men aref* bir sırdır ve bu sırra erenlerden sırrı ifşa etmemeleri istenir. Sırrî Hanım bir muhammesinde doğruluk kılıcının tevhid suyuyla bileylenmesini söyledikten sonra “men aref”ten dem vurulmasını, ancak bunun gizli yapılmasını Hallâc-ı Mansûr’un “ene’l-Hak” söylemine telmih yaparak şöyle zikretmiştir:

58 *Tercüme-i İntihânâme-i Sultan Veled (İnceleme-Metin)*, trc. İbrahim Hakkı Eroğlu, haz.

Hülya Küçük (Konya: Aybil Yay., 2012), 45.

59 Uysal, 326; Geniş bilgi için bk. Keleş, 386.

60 Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2011), 133.

61 Özdemir, 428.

*Tîg-ı sıdkı âb-ı tevhid ile dâ'im tîzleyip
Men aref'den dem urup cân içre ammâ gizleyip
Ruhlarında dâ'im âzâr-ı Hüdâ'yı izleyip
Âh edip Mansûr-âsâ semt-i dâri gözleyip
Zikr-i fikrimdir ene'l-Hakk bîm-i zühhâd eylemem⁶²*

2.9.

لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْاَفْلاكَ⁶³

“Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.”

Allah'ın (cc) Hz. Peygamber'e yönelik ezeli sevgisi olmasaydı hiçbir şeyin var olmayacağına inanan mutasavvıflar için kudsî hadis olarak kabul edilen bu söz⁶⁴ ehl-i tarîk olsun olmasın pek çok divan şairi tarafından hem lafzen hem mânen iktibas edilmiştir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre Hz. Peygamber'in altmış üç yıllık zamanla sınırlı cismanî hayatından ayrı olarak bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka hiçbir şey yokken, ilk olarak hakikat-ı Muhammediyye yaratılmış, bütün varlıklar bu hakikatten ve onun için yaratılmıştır. Nitekim âlemin var olma sebebi bu hakikattir. Tasavvufta sıkça kullanılan ve kutsî hadis olarak rivayet edilen⁶⁵ hadis kadın şairlerce de iktibas edilmiştir:

Âdile Sultan'ın Allah'tan başka hiçbir şey yokken Hz. Muhammed (sav)'in Allah'ın sevgilisi olarak var olduğunu zikrettiği beyti şöyledir:

*Levlâk hutbesiyle oldu sana nidâ meded yâ Muhammed
Âlem-i Âdem yokken oldun mahbûb-ı Hüdâ meded yâ Muhammed⁶⁶*

*Divan'*ında Kerbelâ mersiyelerine çokça yer veren Şeref Hanım aynı hadisi iktibas ettiği şiirinde Hz. Hüseyin'in dedesi Hz. Muhammed (sav)'in şanına “lev-lâke levlâk” denilmesine rağmen o şehzadegânın kanına girildiğini beddualarla birlikte şöyle ifade etmiştir:

62 Açıl, 190. Aynı hadisin iktibas edildiği diğer şiir için bk. 238.

63 Aclûnî, II, 164, hadis nr. 2123.

64 Süleyman Uludağ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), “Muhammed: İslâm Kültüründe Hz. Muhammed” maddesi, 449.

65 Demirci, 180.

66 Özdemir, 466.

Nice girdi zâlim o şehzâdegânın kanına
 Ceddinin levlâke levlâk dinmiş iken şânına
 Nice la'net itmeyim her dem Yezîd'in cânına
 El-amân Binti Resûlullâh meded yâ Murtazâ
 Deldi bagrım yakdı cânım mâ-cerâ-yı Kerbelâ⁶⁷

“Hakk’ın görklü Habib’ini öv ki O’na levlâk dedi; peygamberlerin efendisi Ahmed-i Muhtâr’ı öv” diyen Mihrî Hatun’un beyti şöyledir:

Ög Hak’un görkli Habîbin kim didi levlâk ana
 Enbiyâlar serveridür Ahmed-i Muhtâr’ın ög⁶⁸

Tevhîde Hanım’ın yorumuna göre Hz. Muhammed (sav) için söylenen bu söz onun şerefli şeriatını sonsuz kılmıştır. İlgili beyit şöyledir:

Denildi şânına levlâk lemâ halaktü’l-eflâk
 Şer’-i şerîfî bâkîdir Muhammed Mustafâ’nın⁶⁹

2.10.

مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا⁷⁰

“Ölmeden önce ölünüz.”

Ehl-i tasavvuf için büyük öneme sahip olan bu söz sahih hadis kitaplarında yer almayan kudsî bir hadistir. Tasavvufta ölüm nefsi arzuların sökülüp atılması demektir.⁷¹ Tasavvufta biri zorunlu diğeri iradî olmak üzere iki ölümden söz edilir. Buna göre ruhun bedenden ayrılması hakiki/zorunlu yani biyolojik ölüm; nefsin hevâ ve hevesini, arzu ve tutkularını etkisiz hale getirme, denetim altında tutma ise iradî ölümdür. Nitekim kudsî hadiste ifade edilen ölüm de bu nevi ölümdür.⁷² Sırrî Hanım, şeyhi Azizzâde Seyyid Ahmed Çelebi’nin vefatı üzerine

67 Arslan, Şeref Hanım Dîvânı, 277.

68 Arslan, Mihrî Hâtun Divânı, 366.

69 Pehlivan, Bayram ve Dörtbudak, 57.

70 Aclûnî, II, 291, hadis nr. 2669.

71 Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yay., 2009), 432.

72 Süleyman Uludağ, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), “Ölüm: Tasavvuf” maddesi, 38.

yazdığı mersiyede onun bir yudumluk olan “*mûtû kable en temût*”u içtiğini, bedeni kabre girse de ruhunun lâ-mekân olduğunu söylemiştir:

*Mûtû kable en temûtu cur'asın nûş eyledi
Girdi kabre cismi ammâ rûhu oldu lâ-mekân*⁷³

2.11.

الْفَقْرُ فَخْرِي وَبِهِ أَفْتَحِرُ⁷⁴

“Fakirlik benim övüncümdür, ben onunla övünürüm.”

Hiz. Peygamber’e nispet edilen bu sözde fakirlik yüceltilmiştir. Ancak burada malı mülkü olmamak veya maddî yoksulluk çekmekten bahsedilmemiştir. Burada vurgulanan düşünce kişinin gerçek mâlik ve sahip olarak yüce Allah’ı bilmesidir. Nitekim ehl-i tasavvuf da bu görüştedir. Tasavvufta fakirlik “Kişinin kendisini mutlak surette Hakk’a muhtaç bilmesi, katında varlıklı olma ile yoksul olma hallerinin bir ve eşit olması, olunca şımarmaması, olmayınca üzülmemesi”⁷⁵ demektir.

Fuzûlî’nin,

*Şifâ-yı vasl-kadrin hicr ile bîmâr olandan sor
Zülâl-i zevk şevkin teşne-i dîdâr olandan sor*

matla’lı gazeline yazdığı tahmîste hadisi iktibas eden Sırrî Hanım;

*Neyiçün fakrı fahr etdim bıraktım mülk ile mâlım
Dahi peşmîne-pûş oldum ne istersin behey zâlim
Marîz-i aşkınum cânâ gam-ı hicrinle pâ-mâlim
Gamından şem’-tek yandım sabâdan sorma ahvâlim
Bu ahvâli şeb-i hicrân benimle yâr olandan sor*⁷⁶

demek suretiyle fakirlikle övündüğünü, malı mülkü terk ettiğini, aşk hastası olduğunu, ayrılık acısıyla ayaklar altında ezildiğini çektiği aşkın ıstırapı ile yazmıştır.

73 Açıl, 124. Aynı hadisin iktibas edildiği diğer şiir için bk. 195.

74 Aclûnî, II, 87, hadis nr. 1835.

75 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yay., 2001), 131.

76 Açıl, 163-164. Aynı hadisin iktibas edildiği diğer şiir için bk. 179.

Aynı hadis Şeref Hanım tarafından yazılan bir tahmiste de iktibas edilmiştir. Ehl-i tasavvuf olan şairimiz “*el-fakru fahrî* sofrası içinde teyit ehliyiz” diyerek tasavvufî neşveyi dile getirmiştir:

*Dâ'imâ murg-ı semenderdir dile ta'bîrimiz
Olamaz nâr-ı firâka yanmaga te'hîrimiz
Nice temmûz eyler imâ âh-ı pür-te'sîrimiz
Aşk kânûnında şehbâz-ı kalender pîrimiz
Süfre-i el-fakru fahrî içre te'yîd ehliyiz⁷⁷*

2.12.

أَلُوْدُ سِرِّ أَبِيهِ⁷⁸

“Çocuk babasının sırrıdır.”

Mevzû hadisler arasında yer aldığı zikredilen bu hadisin “sırr-ı ebîhi” lafzı Şeref Hanım tarafından Sultan Mahmud Han'ın vefatı dolayısıyla yazılan bir mersiye de iktibas edilmiştir. Şair, hadiste geçen çocuk için Sultan Mahmud'un oğlu Abdülmecid Han'a işaret etmiştir:

*Eyler cenâb-ı hazret-i Abdü'l-Mecîd Hân
Sırr-ı ebîhi remzini her nüktede beyân⁷⁹*

2.13.

الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ⁸⁰

“Hayâ, imandandır.”

“Allah korkusu ile günahlardan kaçınma”⁸¹ anlamındaki hayâ hadiste iman esaslarından biri olarak vurgulanmıştır. Hayâ sahibi denildiğinde İslâm tarihinde akla gelen isimlerden biri hiç kuşkusuz Hz. Osman'dır. Hz. Osman'ın en meşhur vasfı engin bir hayâ duygusuna sahip olmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde “Kendisinden meleklerin hayâ ettiği bir kimseden ben hayâ etme-

⁷⁷ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 241.

⁷⁸ Aclûnî, II, 305, hadis nr. 2910.

⁷⁹ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 302.

⁸⁰ Buhârî, “Îmân”, 16.

⁸¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2003), 346.

yeyim mi?”⁸² buyurmuş, Hz. Osman’ın bu kıymetli yönüne temas etmiştir.⁸³ Sahih hadis kitaplarında yer alan bu rivayet Tevhîde Hanım tarafından tam da Hz. Osman için kaleme alınan manzumede iktibas edilmiştir:

*El-hayâü mine’l-îmân tahtına sultân olup
Hayâsından rûyındaki açılan gül-zârı gör⁸⁴*

3. Kadın Şairlerin Divanlarında Mânevî Hadis İktibasları

3.1.

آتَى بَابَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَأَسْتَفْتِحُ، فَيَقُولُ الْخَازِنُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَأَقُولُ: مُحَمَّدٌ. فَيَقُولُ: بِكَ أَمْرٌ لَا أَفْتَحُ
لَا أَحَدٌ قَبْلَكَ⁸⁵

“Kıyamet günü cennetin kapısına açtırmak için geleceğim, (Kapıcı) Hâzin, ‘Sen kimsin?’ diye soracak. ‘Muhammed’ diyeceğim. ‘Senden önce hiç kimseye açmamakla, yalnız sana açmakla emrolundum!’ diyecek.”

Lafzen iktibasların yanı sıra az da olsa mânevî veya meâlen iktibas diyebi-
leceğimiz hadisin anlamının yer aldığı şiirler de iktibas edilmiştir. Âdile Sultan;
bir beytinde Müslim’in *Sahih*’inde zikrettiği, Hz. Peygamber’in kıyamet günü
cennet kapısını ilkin kendisinin çalacağını ve ondan önce bu kapının kimseye
açılmayacağını söylediği rivayete yer vermiştir.⁸⁶ Şair bu hadisi meâlen;

*Senden evvel ümmetinden kimse girmez cennete
Hem buyurdu Fahr-ı âlem ol Muhammed Mustafâ⁸⁷*

sözleriyle ifade etmiştir.

82 Müslim, “Fezâ’ilü’s-sahâbe”, 26.

83 İsmail Yiğit, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), “Osman” maddesi, 442.

84 Pehlivan, Bayram ve Dörtbudak, 51.

85 Müslim, “Îmân”, 333.

86 Bekir Topaloğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), “Cennet: Cennetin İsimleri” maddesi, 381.

87 Özdemir, 221.

3.2.

أَلَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْآفَلَكَ⁸⁸

“Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.”

Levlâke lafzı ile divan şairlerinin çokça iktibas ettiği bu söz bazen mânası ile de şiirlerde yer almıştır. Kadın şairlerimizden Mihrî Hatun’un şu şiirlerinde kudsî hadisi mânâen iktibas ettiği görülmüştür:

*Olmasan olmazdı hergiz kâr u bâr
Gelmesen gelmezdi bu leyl ü nehâr⁸⁹*

*Olmasan sen olmaz idi kâ’inât
Hârdan gül hem dahi neyden nebât⁹⁰*

3.3.

أُمَّتِي يَا رَبِّ أُمَّتِي يَا رَبِّ⁹¹

“Ümmetim ya Rabbi, ümmetim ya Rabbi.”

Buhârî’nin *Sahîh*’inde yer alan bu hadiste insanların kıyamet günü şefaati lebinde bulunmak için peygamberlerin kapısını çalmalarından bahsedilmektedir. Buna göre insanlar sırasıyla Hz. Âdem’in, Hz. Nûh’un, Hz. Mûsâ’nın ve Hz. İsmâ’nın yanına gidecekler, onlardan “nefsî” (kendim) cevabını işitince Hz. Peygamber’in yanına geleceklerdir. Hz. Peygamber bunun üzerine “ümmetim ey Rabbim, ümmetim ey Rabbim (onları bağışla)” diyecektir.⁹² Enbiyâ Sûresi 107. âyette yer alan “rahmeten li’l-âlemîn” ile “ümmetim” hadisini iktibas eden Şeref Hanım günahlarından ötürü Allah’tan aman dilemektedir:

*Dest-gîr olsun İmâmeyn-i hüâmeyn-i güzîn
İtmeyim ayaklar altında meded âh u enîn
Mücrim isem de amân Allâh için olun mu’în
Ümmetim disin Cenâb-ı rahmeten li’l-âlemîn
El-amân Binti Resûlullâh meded yâ Murtazâ*

88 Aclûnî, II, 164, hadis nr. 2123.

89 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 356.

90 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 357.

91 Buhârî, “Tefsir”, (Benî İsrâîl) 5.

92 Keleş, 393.

Deldi bagrım yakdı cânım mâ-cerâ-yı Kerbelâ⁹³

3.4.

أَنْتَ أَخِي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ⁹⁴

“(ey Ali) Sen, dünya ve âhirette kardeşimsin.”

Hiz. Peygamber’in Hiz. Ali için söylediği bu söz kadın şairlerimizden Âdile Sultan tarafından “iki cihanda sevdiğimdir” şeklinde iktibas edilmiştir. İlgili beyit şöyledir:

Tutdu destinden Resûlu’llâh buyurdu lutf ile

Dü cihânda sevdiğimdir bana ahterdir Ali⁹⁵

Sonuç

Divan edebiyatına kaynaklık eden hadislerin, kadın Divan şairleri özelinde hazırlandığı bu çalışmada, sayıları az olan kadın şairlerin hiç de azımsanmayacak kadar çok hadis iktibasında bulundukları görülmüştür. Sahih rivayetler arasında yer alsın veya almasın edebî muhitlerce çokça iktibas edilen hadislerin kadın şairler tarafından da iktibas edildiği görülmüştür. Buna göre 13 farklı hadis toplam 33 kez lafzî olarak, 4 farklı hadis de toplam 5 kez mânevî olarak iktibas edilmiştir. Genelde ehl-i tasavvuf olan kadın şairlerin, tasavvufi muhitlerce meşhur olan sözlerden çokça iktibasta bulunduğu görülmüştür. Nitekim bu hadisler arasında “küntü kenzen”, “levlâke levlâk”, “lî maallah”, “men zâre kabrî”, “mûtû kable en temûtu”, “men aref”, “el-fakru fahrî” gibi rivayetler yer almaktadır. En çok iktibas edilen hadis ise 7 kez olmak üzere “küntü kenzen” hadisidir. Bu hadis Âdile Sultan ve Sırrî Hanım tarafından iktibas edilmiştir. En çok hadis iktibasında bulunan şairimiz 14 lafzî 2 mânevî hadisle Âdile Sultan’dır. Daha sonra sırasıyla 9 lafzî hadisle Sırrî Hanım, 3 lafzî 2 mânevî hadisle Mihrî Hatun, 3 lafzî 1 mânevî hadisle Şeref Hanım, 2 lafzî hadisle Leylâ Hanım, 2 lafzî hadisle Tevhîde Hanım gelmektedir.

Kadın şairlerimizin inançları ve yetiştikleri çevrenin kendilerinde oluşturduğu dinî ve edebî kültür birikimi, şiirlerinde Kur’ân âyetleriyle birlikte hadisleri de kaynak olarak kullanmalarını sağlamıştır. İktibas edilen hadisler ayrı ayrı in-

93 Arslan, Şeref Hanım Dîvânı, 278.

94 Tirmizî, “Ebvâbü’l-Menâkıb”, 27 (hadis no: 3729).

95 Özdemir, 222.

celendiğinde genelde şairin kendi görüş ve düşüncesini desteklemek maksadıyla bu rivayetleri iktibas ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Açıl, Berat. "Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı." Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005.
- Ahmet Muhtar Hacı Beg-zâde. *Şâir Hanımlarımız*. İstanbul: Matbaa-i Safa ve Enver, 1311.
- Akün, Ömer Faruk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9. cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Alkan İspirli, Serhan. *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*. Erzurum: Salkım-söğüt Yay., 2007.
- Altıkulaç Demirdağ, Refika. *Nigâr Hanım Toplu Şiirler*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay., 2015.
- Arslan, Mehmet. *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yay., 2003.
- Arslan, Mehmet. *Mihri Hâtun Divânı*. Ankara: Amasya Valiliği [Yay.], 2007.
- Arslan, Mehmet. *Şeref Hanım Divânı*. İstanbul: Kitabevi Yay., 2011.
- Atar, Fahrettin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40 cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Azamat, Nihat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1 cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- el-Buhârî. *es-Sahîh*. Riyad: Mektebetü Dâri's-Selâm, 1999.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzi Akyürek Miftâhü'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009.
- Canım, Rıdvan. *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 2000.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yay., 2009.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2003.
- Erünsal, İsmail E. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30. cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Göktaş, Mehmet. *Kavram Atlası: Türk İslam Edebiyatı I*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- http://www.haydarya.com/maktaba_moktasah/03/book_71/part06/03.html (E.T. 04 Temmuz 2013).
- İnal, Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yay., 1988.
- İsen, Mustafa. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1994.
- İsen, Mustafa. *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*. Ankara: Akçağ Yay., 1998.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs I-II*. Beyrut: y.y., 1351.
- İspirli, Serhan Alkan. *Leyla Hanım (Saz) Solmuş Çiçekler İnceleme-Metin*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay., 2008.
- Kalyon, Abuzer. *Dîvân Şiirinin Nil'deki Sesi Ayşe Teymûrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay., 2013.
- Keleş, Reyhan. *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*. İstanbul: Kitabevi Yay., 2016.
- Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2010.
- Küçük, Hülya. *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2011.
- Mehmet Zihnî. *Meşâhirü'n-nisâ*. İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1294.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîh*. Beyrut: Dâru Kurtuba, 2009.
- Özdemir, Hikmet. *Âdile Sultan Divânı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1996.
- Pala, İskender. *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yay., 1996.
- Pehlivan, Gürol, Bülent Bayram, ve Mehmed Veysî Dörtbudak. *Osmanlı Taşrasında Kadın, Şâir, Mevlevî Olmak Tevhîde Hanım ve Dîvânı*. Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yay., 2007.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lûgati*. Haz. K. E. Kürkcüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.

- Tarlan, Ali Nihad. *Necatî Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963.
- Tercüme-i İntihânâme-i Sultan Veled (İnceleme-Metin)*. Trc. İbrahim Hakkı Eroğlu. Haz. Hülya Küçük. Konya: Aybil Yay., 2012.
- Tirmizî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2011.
- Topaloğlu, Bekir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7 cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nailî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Haz. Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yay., 2001.
- Uğurcan, Sema. *Makbule Lemana Ma'kes-i Hayal ve Diğer Yazıları*. Ankara: Dergâh Yay., 2019.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay., 2001.
- Uludağ, Süleyman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30 cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Uludağ, Süleyman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34 cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uraz, Murat. *Resimli Kadın Şair ve Muharirlerimiz*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1941.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis, Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler*. Konya: Yediveren Kitap, 2001.
- Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993.
- Yılmaz, Mehmet. *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992.
- Yiğit, İsmail. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33 cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.